

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

jaargang 59 / 51

29 sept. 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Afkeer van Dordrecht III

KORT GEHOUDEN

Het classis-examen

UIT DE SCHRIFT

Leer doet leven!

Synode-impressies

KERKELIJK LEVEN

Samenwerking zonder relativisme II (slot)

BOEKBESPREKING

Het Réveil en H. P. Scholte

In memoriam br. H. van der Tol

Sociale zekerheid

PERSSCHOUW

Overgrootvader en de Schrift- kritiek / Weg met het huwelijk?

baard in Jezus Christus de Heiland der we- 841
reld.

Als tweevoudig argument voor de afwijzing van de Dordtse leer wordt onder meer betoogd (ook door ds Rietkerk): de Schrift leert dat de verkiezing een handelen is van God in de tijd, en dat God in dit heilshandelen alle mensen op het oog heeft zonder één uitzondering.

Op het eerstgenoemde argument willen wij momenteel onze aandacht concentreren. Het heeft immers zijn uitwerking niet gemist, en het doet blijkbaar nog altijd dienst als grond om de confessie van Dordrecht 1618 af te wijzen.

Wanneer het waar zou zijn (wat de opposenten beweren) dat de gereformeerde leer van de uitverkiezing in de Schrift niet wordt gevonden, dan zijn de gereformeerde kerken geroepen om deze leer prijs te geven. Dan moeten wij openlijk erkennen dat de geloofstrijd en de offers van De Cock en zoveel anderen in de Afscheiding een illusie hebben gediend. Dan zijn ook de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Westminster Confessie en andere gereformeerde belijdenisgeschriften feitelijk te kwalificeren als misleidende documenten, waarvan wij ons publiek moeten distantiëren. Tijdens de synode van Dordrecht hebben de buitenlandse theologen de Nederlandse kerken toegewenst dat zij de gereformeerde belijdenis voor de komende generaties tot de komst van onze Here Jezus Christus onvervalst zouden bewaren. Maar de vervulling van die wens mag dan ons gebed niet meer zijn...

Is het waar dat de Dordtse leer niet gefundeerd is op de Schrift? In het betoog van de Leerregels over de verkiezing neemt het Schriftbewijs een belangrijke plaats in. Onder meer op grond van Efeze 1 omschrijven zij deze uitverkiezing als een onveranderlijk voornemen van God, waardoor Hij voor de

Afkeer van Dordrecht III

De klassiek-gereformeerde leer van de Dordtse Leerregels over de uitverkiezing is 'nergens in de bijbel terug te vinden'. Dat is de stellige bewering van ds Rietkerk, en vele anderen zeggen het evenzo.

Vanzelfsprekend kan niemand ontkennen dat de uitverkiezing in de Schrift geleerd wordt. Maar al eeuwenlang is in brede kring betoogd dat de gereformeerde leer op een totaal verkeerde interpretatie van de Schriftgegevens berust. De synode van Dordrecht heeft in een slotwoord bij de Leerregels een aantal beschuldigingen genoemd die door de Remonstranten tegen de leer der gereformeerde kerken werden aangevoerd: die leer vervreemdt de harten der mensen van alle vroomheid en dienst van God; zij maakt God tot een auteur der zonde, een tiran en huichelaar, enz. enz. Soortgelijke uitdrukkingen ontmoeten wij ook in de 20e eeuw. Het verwijt komt feitelijk hierop neer dat de gereformeerde leer volstrekt in strijd is met de Schrift als het evangelie der genade, geopen-

grondlegging der wereld uit het hele mense-
lijke geslacht (dat door eigen schuld de oorspronkelijke gerechtigheid verloren heeft)
een vast en groot aantal mensen in Christus
tot het heil heeft uitgekozen.

Het is duidelijk dat deze omschrijving nauw-
keurig zich houdt aan wat de Schrift zegt in
Ef. 1 : 4-5:

Hij heeft ons immers in Hem (Christus) uit-
verkoren voor de grondlegging der wereld,
opdat wij heilig en onberispelijk zouden zijn
voor zijn aangezicht. In liefde heeft Hij ons
tevorens er toe bestemd als zonen van Hem
te worden aangenomen door Jezus Christus,
naar het welbehagen van zijn wil.

Deze tekst, die geen moeilijk vertaalbare
woorden bevat, verzekert ons, gelovigen,
van onze uitverkiezing voor de grondlegging
der wereld. Ook een moderne vertaling zoals
'Groot nieuws' geeft wezenlijk geen andere
weergave: 'Vóór de wereld gemaakt werd
heeft hij ons immers in Christus uitgekozen
om hem toe te behoren en smetteloos voor
hem te staan. In zijn liefde had hij van tevo-
ren beslist dat hij ons door Jezus Christus als
zijn zonen zou aannemen'.

Nu ontkent ds Rietkerk niet dat in Efeze 1
tot onze troost geleerd wordt dat de genade
die wij in Christus ontvangen hebben al voor
ons bestemd was van vóór alle tijden. Maar
wél verzet hij zich tegen de belijdenis van
Gods uitverkiezing als een eeuwig raadsbe-
sluit, want (zegt hij) volgens de Schrift is die
verkiezing een handelen Gods *in de tijd*.

Wat kunnen wij hierop zeggen? Allereerst
dit: over de verkiezing als een handelen van
God in de tijd behoeft tussen ons in 't geheel
geen kwestie te bestaan. Theologen zoals Au-
gustinus, Calvijn, Gomarus, de Statenverta-
lers, Greijdanus (om maar niet meer namen
te noemen) kenden Gods Woord goed ge-
noeg om te weten dat de term 'verkiezen' in
het O.T. en het N.T. dikwijls wijst op een
aktiviteit van God in de voortgang van de
geschiedenis. Een sprekend voorbeeld hier-
van geeft de HERE in Ezech. 20 : 5, waar
Hij zegt: Ten dage dat Ik Israël uitverkoos,
zwoer Ik een eed aan het geslacht van het
huis Jakobs.

Hier geeft God zelf een tijdsaanduiding van
zijn verkiezing: dat was het moment waarop
Hij Israël uit Egypte kwam bevrijden.

Een ander voorbeeld is Mozes' woord tot Ko-
rach c.s.: de man die de HERE verkiezen
zal, die zal de heilige zijn (Num. 16 : 5, 7).
Te denken is ook aan de vele uitspraken over
de plaats die de HERE verkiezen zal. Of aan
Gods openbaring aan David, waaraan Salomo
herinnert bij de inwijding van de tempel:
van de dag aan dat Ik mijn volk uit het land

Egypte leidde, heb Ik geen stad uit alle stam-
men van Israël verkoren (2 Kron. 6 : 5).

Ook in het N.T. is Gods uitverkiezing duide-
lijk aanwijsbaar als zijn handelen in de tijd.
Zo b.v. in Hand. 13 : 17: De God van dit
volk Israël heeft onze vaders uitverkoren
en het volk verhoogd, toen zij bijwoners wa-
ren in het land Egypte. In Hand. 15 : 7 zegt
Petrus: gij weet, dat God van de aanvang af
mij onder u heeft verkoren (hij doelt hier op
Gods handelen met hem in de ontmoeting
met Cornelius).

Dat de gereformeerde theologen ook vroeger
wel degelijk aandacht hadden voor Gods ver-
kiezing, zoals die in de Schrift wordt aange-
geeft als zijn handelen in de historie, is aan-
wijsbaar bij 1 Petr. 1 : 2. Petrus adresseert
zijn brief aan de uitverkorenen naar de voor-
kennis van God de Vader. De Kanttekening
van de Statenvertaling noteert hierbij, dat
met 'uitverkorenen' hier niet eigenlijk de
eeuwige verkiezing wordt bedoeld (die komt
tot uiting in de term 'voorkennis'), maar de
verkiezing in de tijd uit de algemene hoop
der mensen en inzonderheid der Joden, die
in de Schrift soms ook genoemd wordt de
roeping naar Gods voornemen. Evenzo ver-
klaart Greijdanus de betekenis van het woord
'uitverkorenen' in deze tekst als de verwerke-
lijking van Gods eeuwig voornemen, de feite-
lijke begenadiging, verlossing en bevoor-
rechting van de geadresseerden.

Vanzelfsprekend betekent de exegese van
vroegere gereformeerde theologen voor ons
niet het laatste woord. Maar wij mogen toch
met instemming constateren dat de notie van
Gods verkiezing als een aktiviteit in de histo-
rie een legitieme plaats heeft ontvangen in
hun verklaring van de Schriften. Ook de
theologen van de Dordtse synode hebben op
dit punt nauwkeurig aandacht gegeven aan
de volle inhoud van Gods openbaring.

Toch spreken de Dordtse Leerregels zonder
omwegen over Gods verkiezing als zijn eeu-
wig besluit en onveranderlijk voornemen van
voor de grondlegging der wereld. Zij doen
dat niet op grond van een theologische kon-
struktie of beschouwing over tijd en eeuwig-
heid, maar zij baseren zich rechtstreeks op
het Woord van God in (onder meer) Efeze
1. Ondubbelzinnig wordt daar gesproken
over Gods verkiezende aktiviteit vóór de
grondlegging der wereld.

Merkwaardig is nu, dat deze tekst aanleiding
blijft geven tot speciale problemen in de leer
der verkiezing. Daarmee ontkennen wij al-
lerminst dat deze leer ons verstand ver te bo-
vengaat. Wij staan hier voor de diepte van
rijkdom, van wijsheid en van kennis Gods:
hoe ondoorgrondelijk zijn zijn beschikkin-

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur),
DS. C. J. SMELIK,
DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS,
PROF. DR. J. DOUMA,
PROF. J. KAMPHUIS,
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de
Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99, 8050 AB te Hattern.

ADMINISTRATIE:
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040
Postbus 25, 4460 AA Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming
van de uitgever is het niet toe-
gestaan artikelen uit dit blad over
te nemen.

Abonnement: f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-
post).
Losse nummers f 1,40 (excl. porto).

gen en hoe onnaspeurlijk zijn wegen! Hij heeft de macht om oneindig veel meer te doen dan wij bidden of beseffen.

Maar er zijn ook problemen die van ons denken worden afgenomen, wanneer wij de Schriften in hun samenhangend spreken leren verstaan. In verband met de leer der verkiezing geeft b.v. de kwestie van de relatie tussen Gods soevereiniteit en onze menselijke verantwoordelijkheid steeds weer aanleiding tot kritische vragen als deze: wanneer onze zaligheid geheel en al het werk van God is, wat blijft er dan nog over van de oproep en de noodzaak tot bekering en volharding? Daartegenover is terecht al vaker opgemerkt dat de Schrift hier geen tegenstelling kent.

Iets dergelijks is ook aan de orde bij de vraag, hoe in Efeze 1 kan worden gesproken over Gods verkiezing voor de grondlegging der wereld, terwijl in zoveel andere Schriftplaatsen duidelijk bedoeld wordt op zijn handelen in de tijd. Ook al zou dit laatste doorgaans het geval zijn, dan blijft nog staan dat de Heilige Geest in Efeze 1 uitdrukkelijk Gods verkiezing doet voorafgaan aan de schepping der wereld.

Het betekent een kardinale fout in de gedachtengang, wanneer men hierin iets meent te vinden van een discrepantie, alsof deze twee gegevens eigenlijk niet op elkaar zouden aansluiten. Van daaruit is het te begrijpen dat men in moeite komt met de verklaring van Efeze 1.

Maar deze moeite is een last die wij onszelf en elkaar niet mogen opleggen. Wij hebben hier immers te maken met de aktiviteit van *God* in zijn verkiezend welbehagen. Het is een misvatting, te menen dat Hij voor de grondlegging der wereld zijn keus nog niet had bepaald. Integendeel: Hij wist wat Hij zou gaan doen in de geschiedenis met Abraham en David, met Jakob en Ezau, met Petrus en Judas en al de anderen. Wanneer Hij in de gang der historie zijn keus laat vallen op het volk Israël, op Jeruzalem en op bepaalde personen zodat daarin zijn verkiezend handelen aan het licht komt, dan is die keus niet eerst bij Hem opgekomen binnen het raam van de geschiedenis. Zijn voornemen rekent wel volledig met de levenshouding van iedere mens. Maar Hij bepaalt zijn verkiezend handelen in zijn wijze raad, die permanent en aktueel bij-de-tijd is, maar door die tijd niet bepaald of begrensd wordt.

L. Doekes

Het classis-examen

Jaren lang heb ik als predikant en deputaat van de PS praeparatoire en peremptoire classis-examens meegemaakt. Het eerste examen dat de poort is om te mogen 'staan' naar het ambt van dienaar des Woords en het tweede dat na de aanneming van een beroep de poort is naar de bevestiging in het ambt. Laat ik erop mogen wijzen dat dit examens zijn, echte examens en niet een formele of ceremoniële afsluiting van het examen in 'Kampen'.

De kerken zelf zijn immers verantwoordelijk voor de toelating van kandidaten in de theologie tot het ambt. Daarvoor hebben zij deze twee kerkelijke examens ingesteld.

Maar wat is het geval? Er is een praktijk gegroeid, dat verloofde of vrouw, ouders, broers en zusters het praeparatoir examen bijwonen. En als het gaat om een beroepen predikant, dat een klein of groot deel van de toekomstige gemeente het peremptoir examen door zijn aanwezigheid 'opluistert'. Ik gebruik opzettelijk dat laatste woord. 'Opluisteren' past nl. wel bij een promotie, maar niet bij een examen. Want een promovendus kan niet 'zakken'. Maar een kandidaat wel!

Daarom zou ik hier het pleit ervoor willen voeren, dat men de classicale examens als *examens* erkent en eerbiedigt. Zeker, een classisvergadering is voor elk gemeentelid toegankelijk, dus ook voor ouders, familie en vrienden. Maar maakt men het de kandidaat en de examinatoren niet extra moeilijk door in familieverband of als vriendenkring te verschijnen? De kandidaat: weet hij iets niet, dan gaat hij 'af' voor familie, vrienden en bekenden. Weet hij alles heel goed, dan 'gloriëren' deze nauw betrokkenen.

En wat te zeggen van een gemeente, die voor haar ogen haar toekomstige dienaar des Woords in het nauw ziet komen?

En dan de examinatoren: zij moeten hun taak nauwgezet verrichten, maar als familie en vrienden toehoren, wie weet het emotionele van het zakelijke te scheiden?

Kortom: Laten we de kerkelijke examens kerkelijk en daàrom zakelijk houden!

W. G. de Vries

'... maar dan groeien wij, ons aan de waarheid houdende, in liefde in elk opzicht naar Hem toe, die het hoofd is, Christus.

(Efeziërs 4,15)

Leer doet leven!

■ Leer en leven

Tot op onze kerkelijke attestaties kennen we deze tweedeling: leer en leven. In de theologie uitgewerkt als dogmatiek en ethiek. Leer en leven hebben alles met elkaar te maken. Belangrijke vraag: *hoe* hebben ze met elkaar te maken? Mijns inziens zo, dat de leer het leven vormt, te voorschijn roept, het stemt en richting geeft.

Want is het niet het Ja van God dat ons Amen te voorschijn roept, het Amen ook in de vormgeving van het leven van alle dag? Zo is de leer bron en norm voor het leven! Hoe vaak volgen er niet in de apostolische brieven ethische konklusies na een uiteenzetting van de leer, het levende evangelie van de levende God? Na een lang verhaal over de opstanding van het vlees en de hoedanigheid van het opstandingslichaam sluit Paulus 1 Kor. 15 *niet* af met: dat weten we dan en we zullen het wel zien als het zo ver is. Nee, deze leer stemt het leven nú: 'daarom, mijn geliefde bróeders, weest standvastig, onwankelbaar, te allen tijde overvloedig in het werk des Heren, wetende dat uw arbeid niet vergeefs is in de Here'. *Daarmee* sluit Paulus af! Dat directe verband tussen leer en leven treffen we aan op vele plaatsen in de brieven. Leer doet leven!

■ Gereformeerde levensstijl

Er is onder ons discussie over de gereformeerde levensstijl. Waarover anders mag en moet het dan gaan dan over het leven dat vorm en norm ontvangt vanuit de leer? Waarover anders dan over ons Amen in de praktijk op het Ja van de leer van de zaligheid? Worden dáár grote verschillen openbaar, dan

moeten we terug naar de bron! Spreken over wat mag en niet mag, kan en niet kan, is tot vruchteloosheid gedoemd, tenzij we met elkaar teruggrijpen op de éne leer van de waarheid en op de klem van die leer op ons en ons leven. Want aan de waarheid moet ieder zich houden. Maar wie zich niet royaal onderwerpt aan de leer van 'de barmhartigheden Gods' komt ook niet royaal tot het 'levend, heilig en Gode welgevallig offer' van zijn leven. (Rom. 12,1-2).

■ Eén koers!

Mogen we elkaar vrijlaten (en in wezen loslaten) als het gaat om ons gedrag, zolang we het in elk geval over een aantal centrale zaken maar eens blijven met elkaar? Dat zou niet goed zijn in het licht van de tekst, die hierboven staat afgedrukt. We kennen één koers, die we met elkaar hebben te gaan. Eén levensrichting: vanuit de waarheid, waaraan we ons te houden hebben, naar Christus toegroeien. De éne leer dringt tot een gemeenschappelijk optrekken naar het éne doel.

We zoeken de eenheid, ook in het leven. (Ter geruststelling: dat wordt nooit een star collectivisme, want deze eenheid sluit verscheidenheid niet uit, zie 1 Kor. 12,12-27). Want we kennen de waarheid. En we hebben de liefde geleerd. De liefde tot onze Here Jezus Christus en de liefde tot elkaar. Zijn waarheid is zo machtig over ons en de liefde zo sterk, dat wij, met al onze verscheidenheid, met elkaar maar één begeren hebben: naar Hem toegroeien. Zelfs: in elk opzicht! En zo naar elkaar toegroeien; zelfs in elk opzicht! Dan laat je elkaar niet vrij. Dan laat je elkaar niet los.

■ Ja en Amen

Om die éne koers gaat het. Om het waarachtig Amen op het Ja van God. Dat was de rode draad in de vier overdenkingen waarvan dit de laatste is. Maar wie het verbond met God ziet als een contract met wetsbepalingen voelt zich gevangen in een net. Hij zoekt de mazen om weg te zwemmen. Hij zoekt ontsnapingsmogelijkheden om onder de klem van Gods Ja uit te komen. De aard van dat Ja kent hij niet. Ligt het soms daar niet aan, als er dissonanten klinken in het gemeenschappelijk Amen op het Ja van God? Dan moeten we terug naar de bron: leer doet leven!

H. J. J. Feenstra

Synode- impressies

Met hetzelfde onderwerp waarmee de synode de vorige week haar werkzaamheden afsloot, heeft zij de eerste dag van de nieuwe vergaderweek haar taak weer opgevat. Het was een belangrijk onderwerp: de contacten met buitenlandse kerken en de vormen van en de regels voor die relaties. Het wereldwijde kerkvergaderend werk van onze Here Jezus Christus leeft in de harten van de kerkleden. Het is een rijke gedachte, dat over de hele aarde vele kinderen van de Here een moeitevolle, soms eenzame, strijd voeren temidden van een vaak overweldigende meerderheid van niet-Schriftgetrouwe kerken. Is het ook niet een rijke gedachte, dat door contacten hoe gering ook in onze ogen, iets van die moeiten kan worden weggenomen?

Deze week heeft de synode een begin gemaakt met de behandeling van de psalmberijming. Wat we zingen is van uitermate groot belang voor de eredienst als de gemeente zingt tot eer van haar God. Ook van belang voor de kerkjeugd die op de scholen de psalmen leren. Niet minder van belang voor het persoonlijk leven. De psalmen nemen onder ons een grote plaats in tot aan het einde van het leven toe.

Aan deze materie heeft de synode al enige plenaire zittingen gewijd om het beleid vast te stellen. Nu komen de afzonderlijke psalmen aan de orde. Voor het zover was, is er intensief gewerkt door een commissie, aangeduid als commissie I, die volgens velen de zwaarste taak heeft. Het medeleven, dat andere afgevaardigden zo nu en dan ter bemoeiding laten blijken, stelt die commissie dan ook zeer op prijs. Ook het werk van de des-

kundigen die, met uitzondering van één van hen, dit werk naast hun volle dagtaak moeten verrichten, verdient onze grote bewondering. Zij besteden heel wat uren aan dit belangrijke werk.

De bespreking in de plenaire zitting concentreerde zich toch weer op de wijze van aanpak of, zo u wilt, de werkwijze. Het is van groot belang, dat daarover duidelijkheid bestaat en, als het mogelijk is, eenstemmigheid heerst. In dit licht gezien is de daaraan gespendeerde tijd zeker geen verloren tijd.

Een volgend onderwerp dat de synode behandelde, betrof het opnemen van de begeleidende teksten bij de Drie Formulieren van Eenheid. Het zijn: de brief van Guido de Brès aan Philips II, die hij aan zijn belijdenis toevoegde, de Voorrede 'Vom Catechismo' bij de Heidelbergse Catechismus en de Voorreden bij de Dordtse Leerregels. Het belang van deze historische geschriften is evident, maar ze opnemen in ons Kerkboek als confessionele stukken is in strijd met het karakter van deze geschriften. Toch hebben deze stukken grote historische waarde en voor het hedendaagse pedagogische betekenis. Het zou toe te juichen zijn als hier het particulier initiatief een uitgave in gemoderniseerde vorm verzorgde.

De bespreking van het Rapport van de deputaten voor de betrekkingen met de buitenlandse kerken voerde ons naar het laatste continent. In Afrika lag het eindpunt van een lange tocht langs de broederschap die over de wijde wereld verspreid te vinden is.

Dat deze verre reizen slechts op de, overigens comfortabele, stoel in de kerk van Heemse konden worden gemaakt, zal voor menig afgevaardigde een teleurstellende constatering geweest zijn.

W. van den Engel

846 *Wie nadenkt over samenwerking in christelijke activiteiten, moet oog hebben voor de vanzelfsprekendheid waarmee de Schrift spreekt over de gemeenschap van christenen, dat wil zeggen de gemeente. Deze gemeenschap kan niet door een particuliere organisatie worden vervangen. Maar hiermee is niet gezegd dat samenwerking over kerkmuren heen perse onmogelijk is. Wel is het zaak zorgvuldig te overwegen. Een versimpelde probleemstelling, alsof het zou gaan om één keuze tussen wél of niet 'samenwerken', belemmert de noodzakelijke bezinning.*

Samenwerking zonder relativisme II (slot)

■ Toch samenwerken

In het vorige artikel is breed betoogd hoe belangrijk het is soberheid te betrachten bij vormen van christelijke samenwerking over kerkgrenzen heen. De indruk moet worden vermeden dat via particuliere organisaties een oplossing zou kunnen worden gevonden voor de moeite van een kerkelijke verdeeldheid, waar toch niet veel aan te doen zou zijn. Het is de gemeente van Christus, waarin de christen zijn geestelijk 'thuis' vindt. Zo spreekt de Schrift daarover.

Wie tevreden is met een surrogaat, zoekt niet hard meer naar het echte. Bij voorbeeld kan 'verontrusting' in een kerkelijke gemeenschap veel aan kracht verliezen als de 'verontrusten' voor hun kerkelijke zorgen soelaas vinden in interkerkelijke organisaties.

Maar deze gedachtengang leidt niet automatisch tot de afwijzing van elke samenwerking van mensen met verschillende kerkelijke herkomst.

Omgekeerd betekent dit ook dat een pleitbezorger van een bepaalde vorm van samenwerking niet zo maar verweten kan worden dat hij te weinig oog heeft voor de kerk.

Waar het hier om gaat is dat organisaties bepaalde *doeleinden* hebben. Deze doeleinden kunnen van dien aard zijn dat een samenwerking wordt georganiseerd die 'breder' is dan de kerk. Daarbij is niet alleen de *zwaarte* van doeleinden een punt van overweging, maar ook de *reikwijdte* ervan. Ik kom hierop nog terug.

Er zijn mensen die het nogal bedenkelijk vinden als zo gesproken wordt over doeleinden waaraan zou kunnen worden gewerkt door mensen uit verschillende kerkelijke gemeenschappen.

De tien leden van de Generale Verbondsraad van het GPV die hun functie neerlegden nadat besloten was de Europese verkiezingen in te gaan met één SGP-RPF-GPV-lijst, hebben hier hun vragen. De politieke samenwerking voor de Europese verkiezingen was natuurlijk verdedigd met een verwijzing naar overeenkomsten in de doelstellingen van de verschillende partijen. Maar, zo stellen de tien in hun verklaring, daarmee worden deze doelstellingen losgemaakt van waar het in deze wereld eigenlijk om gaat. Het gaat ook in deze verkiezingen 'over het kerkewerk van Jezus Christus'; 'de kern van de Europese strijd (is) ook kerkstrijd'.¹

Een dergelijke benadering lijkt mij echter te algemeen, te abstract. Miskend wordt dat doeleinden beperkt kunnen zijn, bij voorbeeld afgepaald door een verkiezingsprogramma.

En dat is toch wel terdege mogelijk. Studie en overleg moeten natuurlijk uitmaken waar de grenzen dan liggen. Verschillen moeten niet worden verdoezeld, maar hoeven ook niet de formulering van een gemeenschappelijke doelstelling te blokkeren, zelfs niet als die verschillen in andere situaties wel tot een breuk zouden leiden.

Deze benadering dwingt tot nauwkeurige analyse. Samenwerkingsvragen laten zich naar mijn overtuiging alleen maar verantwoord beantwoorden na zorgvuldige overweging van allerlei factoren.

Klinkt dit niet te relativistisch? Sommigen menen van wel.

Ds. C. J. Breen heeft naar aanleiding van de gebeurtenissen in het GPV ernstig gewaarschuwd voor een relativistisch spreken over christelijke politiek.² Met name richtte hij zich tegen een argument dat het Nederlands Dagblad aanvoerde vóór samenwerking, namelijk dat het GPV *meer verwant* is met SGP en RPF dan met andere partijen die in Straatsburg vertegenwoordigd zijn. De uitdrukking 'meer verwant' moet volgens ds. Breen worden afgewezen: 'Dat is een typische uitdrukking uit de *relativerende* betoogtrant'.

Het is inderdaad waar dat het spreken over verschillende graden van verwantschap *de samenwerking* relativeert, betrekkelijk stelt. Maar waarom zou dit verkeerd zijn? Duidelijk maken dat samenwerking een beperkt, welomschreven *doel* heeft, dat niet moet worden geconcludeerd dat GPV, SGP en RPF

¹ Aldus de verklaring van de tien afgetreden GVR-leden, als bijlage I opgenomen in de brochure 'G.P.V. - hoe nu verder?', juni 1984, pag. 6.

² Gereformeerd Kerkblad, wekelijks orgaan ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Overijssel, Gelderland, Utrecht en Noord-Holland, 31e jrg., nr. 39, 24 maart 1984.

op één hoop kunnen worden gegooid, dat er alleen maar wordt samengewerkt omdat er programmatisch een redelijk grote overeenstemming te constateren valt, komt de duidelijkheid toch ten goede? Ds. Breen schrijft dat christelijke politiek wordt 'gedenatureerd tot een zaak van 'verwantschap-zonder-geloofseenheid'. Maar waarom moet die formulering zo'n negatieve klank krijgen? Als bepaalde, zo goed mogelijk omschreven christelijk-politieke doelstellingen beter kunnen worden nagestreefd door samenwerking met verwante partijen, dan is dit positief te waarderen en dan wordt de duidelijkheid alleen maar gediend als daarbij wordt gezegd dat die verwantschap betrekkelijk is.

Wellicht vindt ds. Breen dat je in een dergelijke samenwerking niet meer kunt spreken van voluit *christelijke* doelstellingen? Dat christelijke politiek slechts kan worden bedreven vanuit de kring van de christelijke kerk? Hij schrijft dat hij principieel bezwaar heeft tegen 'een verbreding' van de samenwerking buiten de kerkelijke banen, waarin de HEER Zelf plaatst aan de tafel van het Heilig Avondmaal'.

■ Mag samenwerking alleen 'christelijk' heten binnen de kerk?

Christenen leven midden in de wereld. Ze werken samen met allerlei mensen, in allerlei verbanden. Vanzelfsprekend, vinden we. De doperse neiging om de wereldlijke roeping van christenen te versmallen, wordt vanouds door gereformeerden afgewezen.

Dus is ook niet bij voorbaat te zeggen dat we geen lid kunnen zijn van 'algemene' organisaties die een waardevol doel hebben. Waarom niet met humanisten en roomsen vechten voor de bescherming van ongebooren kinderen? Of – om een heel ander voorbeeld te noemen – waarom niet met ongelovige collega-middenstanders in een bepaalde plaats gezamenlijke belangen te behartigen?

Uiteraard kunnen er in dergelijke vormen van samenwerking gemakkelijk problemen rijzen, b.v. over de te volgen werkwijze of over het gebruik van bepaalde middelen. Maar die sluiten niet al bij voorbaat de samenwerking uit.

Hier liggen ook niet de grootste moeilijkheden van broeders en zusters die huiverig staan tegenover samenwerking buiten de kerk. De vragen komen pas goed als het erom gaat of een dergelijk samenwerkingsverband (een vereniging, een school, een politieke 'lijst') de naam 'christelijk' mag dragen.

Ds. Breen meent dat er niet van christelijke politiek gesproken kan worden buiten ge-

loofseenheid en dat brengt hem tot afwijzing van samenwerking over de kerkgrenzen heen.

De tien afgetreden GPV-leden achten het een groot bezwaar van een gemeenschappelijke GPV-SGP-RPF-lijst dat daardoor toch een christelijke eenheid wordt gesuggereerd die er in feite niet is.³

Dat hier vragen worden gesteld, is begrijpelijk. In het voorgaande heb ik herhaaldelijk betoogd dat interkerkelijke organisaties in hun eenheidspretenties schadelijk kunnen zijn voor het werken naar echte eenheid, d.w.z. eenheid óók rond de tafel van het Heilig Avondmaal.

Toch zou het tot een onaanvaardbaar radicalisme leiden als we alleen maar over 'christelijke samenwerking' zouden willen spreken binnen de kerk. De erkenning dat er broeders en zusters zijn met wie we tot kerkelijke eenheid zouden moeten komen, noopt tot aanvaarding van de mogelijkheid van christelijke samenwerking ondanks (zondige!) kerkelijke verdeeldheid.

En ook als moet worden geconstateerd dat mensen die God willen dienen en zijn Woord liefhebben, toch op allerlei punten ver verwijderd zijn van de gereformeerde belijdenis, dan nog zou het onverantwoord zijn de verwantschap te miskennen. Het zou schadelijk zijn altijd een 'algemene', een 'principiële' organisatie te verkiezen boven samenwerking op basis van de erkenning van zekere bijbelse richtlijnen.

Zo lijkt het mij waardevol dat de Nederlandse Patiënten Vereniging in haar statuten Gods Woord noemt. Daarmee wordt niet verdoezeld dat er binnen de vereniging principiële verschillen van inzicht kunnen bestaan. Maar wel worden grenzen getrokken voor het beleid.

En als een verkiezingsprogramma een christelijk karakter heeft, dan is er geen bezwaar tegen de samenwerking van de partijen 'achter' dat program christelijk te noemen. Het is in dergelijke situaties de doelstelling die het zinvol maakt een principiële basis aan te wijzen voor de gezamenlijke actie.

In zijn bespreking van prof. Douma's 'Politieke verantwoordelijkheid' pleit dr. Verbrugh ervoor in samenwerkingsverbanden over de grenzen van de kerk heen maar helemaal niet over een grondslag te spreken. Een gereformeerde belijder kan toch maar één grondslag aanvaarden, 'namelijk die van zijn openbare geloofsbelijdenis'.⁴ Samenwerking, die Verbrugh wel degelijk mogelijk acht, moet gestalte krijgen in de gezamenlijke *doelstelling*.

En als langs deze weg grotere duidelijkheid

³ In de brochure 'G.P.V. – hoenu verder?', pag. 12 en 13.

⁴ De Reformatie 59e jrg., no. 50, 22 sept. 1984, p. 835.

kan worden verkregen over de aard en de grenzen van een samenwerkingsverband, dan is dat winst. De vraag is echter of dat vanzelfsprekend het geval is. De formulering van een christelijke doelstelling heeft toch óók tot gevolg dat een grens wordt getrokken rond een kring van mensen die een bepaalde mate van verwantschap vertonen. De functie van een doelstelling binnen een organisatie verschilt in dit opzicht niet wezenlijk van de functie van een grondslag of een basis.

Waar het in alle gevallen om gaat, is dat er geen valse pretenties worden gevoerd. De vlag moet wel de lading dekken. Terecht dringt Verbrugh aan op soberheid in samenwerking over kerkelijke grenzen heen.

■ Voorwaarden voor samenwerking

Prof. Douma heeft in zijn 'Politieke verantwoordelijkheid'⁵ een drietal voorwaarden genoemd waaronder deelname in een interkerkelijke organisatie mogelijk is. De grondslag mag geen dingen vragen die in strijd zijn met ons christelijk geloof, we moeten niet verantwoordelijk zijn voor wat anderen binnen de organisatie doen en er moet een belang met de samenwerking gemoeid zijn dat via apart optreden niet of zeer gebrekkig gerealiseerd kan worden. Deze criteria bieden een goede stimulans tot studie en bezinning. Maar in hun beknoptheid zullen ze niet altijd gemakkelijk uitsluitel geven.

Terecht schrijft Douma dat moet worden gekeken naar het belang dat met de samenwerking gemoeid is. Maar daarbij gaat het niet alleen om de vraag of dit belang ook via apart optreden kan worden gerealiseerd. Het feit alleen dat apart optreden wel zou *kunnen*, is geen voldoende reden om dat dan ook te *doen*. Omgekeerd kan ik me situaties voorstellen waarin aparte actie niet zinvol lijkt, maar waarin toch ook van een bepaalde samenwerking wordt afgezien. Bepalend zijn hier m.i. de *doelstelling* van de organisatie en de *aard* van het beoogde samenwerkingsverband.

Hoe *breder* de doelstelling is en dus hoe *omvattender* de gezamenlijke onderneming zou moeten worden, hoe sterker de onderlinge verwantschap moet zijn. Zo moeten naar mijn overtuiging de voorwaarden voor samenwerking in een schoolvereniging zwaar zijn. Het onderwijs aan jonge mensen heeft een zeer grote reikwijdte en daarbij ook een enorme invloed. Gereformeerd onderwijs is daarom erg belangrijk.

Iets dergelijks geldt ook voor een politieke partij. Tot de taak van een politieke partij behoort bezinning en oordeelsvorming op een zeer breed terrein, een terrein dat boven-

dien onder invloed van politieke en maatschappelijke ontwikkelingen ook voortdurend verandert. Confessionele saamhorigheid, die als regel ook concreet zichtbaar is in de kerk, lijkt mij daarom voor een politieke partij zeer waardevol.

Ik zou daarover nog stelliger willen spreken dan prof. Douma doet in zijn boek.⁶ Douma spreekt hier van een beleid dat voordelen heeft. Liever zou ik zeggen dat er sterke principiële argumenten vóór dit beleid pleiten, argumenten namelijk vanuit het karakter van een politieke partij die een confessioneel bepaalde koers wil varen.⁷

Anders ligt het bij organisaties met een beperkter doelstelling. Zo lijkt het me zinvol dat de behartiging van patiënten binnen een gezondheidszorg die het op diverse punten niet meer zo nauw neemt met de bescherming van het leven, wordt nagestreefd in een organisatie van mensen met verschillende kerkelijke herkomst. Nog duidelijker kan dit liggen als het gaat om concrete doelen als het organiseren van festiviteiten op koninginnedag. De reikwijdte van doelstellingen is dus van belang bij de afweging. Een ander belangrijk

Bericht aan onze abonnees

Met ingang van 1 januari 1985 is het mogelijk uw abonnementsgeld **per halfjaar** te voldoen. Wanneer u voor deze mogelijkheid kiest, gelieve u dit vóór 23 november a.s. schriftelijk of telefonisch aan ons kenbaar te maken. U krijgt dan voortaan twee maal per jaar een acceptgirokaart toegestuurd.

De abonnementsprijs zal per 1 januari 1985 f 72,- per jaar en f 37,- per halfjaar gaan bedragen.

Tevens wordt per 1 januari 1985 het zgn. **studenten-abonnement** ingevoerd (f 59,- per jaar, betaling per halfjaar is niet mogelijk). Wanneer u hiervoor in aanmerking komt, kunt u dit aan ons doorgeven (vóór 23 november a.s.), onder vermelding van studierichting en studiejaar.

Administratie
DE REFORMATIE

⁵Nr. 13 in de serie Ethische Bezinning, uitg. Van den Berg, Kampen 1984, pag. 170 e.v.

⁶Vgl. ook Douma's artikel 'Van ARP naar GPV' in de Almanak van FQI 1984, pag. 105-128.

⁷ Douma is wat bang voor de uitdrukking 'principiële noodzaak' waar het gaat om de geslotenheid van het GPV. Dit is begrijpelijk als mensen die zo spreken een soort tijdsloos beginsel maken van de binding tussen kerk en politieke partij. Maar wie met 'principiële noodzaak' bedoelt dat er in de gegeven omstandigheden doorslaggevend principiële redenen zijn voor handhaving van het tot nu toe gevoerde strikte toelatingsbeleid, heeft mijns inziens gelijk.

punt is de *intensiteit* van de beoogde samenwerking. Daarmee kom ik terug op het artikel van vorig week.

Het is belangrijk de indruk te vermijden dat een interkerkelijke organisatie in bepaalde opzichten de plaats van de kerk wil innemen. Een organisatie die toch ambities in die richting koestert, of dat nu in de officiële papieren staat of niet, is op de verkeerde weg.

Douma's tweede voorwaarde voor interkerkelijke samenwerking is dat we niet verantwoordelijk zullen worden gesteld voor wat anderen binnen de organisatie doen. In het geval van een organisatie die in feite vergaande eenheidspretenties blijkt te hebben, moet deze voorwaarde niet alleen formeel worden uitgelegd.

Om het wat concreter te maken: een organisatie als de Evangelische Omroep, die zich sterk maakt een geloofseenheid te vertonen terwijl ze 't liefst maar voorbijgaat aan confessionele verschillen en kerkelijke verdeeldheid, maakt het gereformeerden moeilijk, misschien nog niet zozeer om er lid van te zijn, maar dan toch wel om er een wat meer vooraanstaande plaats in te nemen.

Interkerkelijke organisaties moeten bereid zijn tot soberheid.

Wie gaat nadenken over de mogelijkheden van organisatorische samenwerking met mensen uit andere kerken, moet er maar op rekenen dat er heel wat werk aan de winkel is. Voor dat werk hebben gereformeerden elkaar nodig.

Mentaal moeten we ook de ruimte hebben om ons te bezinnen. Wie meent dat het vraagstuk van de 'interkerkelijke' – of nog bredere – samenwerking in het abstracte eens en voor al kan worden opgelost, bevordert de oppervlakkigheid. En daarmee is onze kerkelijke gemeenschap beslist niet gediend.

Niet elke samenwerking over kerkmuren heen is verkeerd. En natuurlijk ook niet elke samenwerking toe te juichen.

We moeten aan de studie*

K. Veling

Het Réveil en H. P. Scholte

Het nieuwe deel van de serie van dr. C. Smits over de Afscheiding is niet alleen belangrijk, maar ook bijzonder interessant. Het bestaat voor het grootste deel uit meer dan 130 brieven aan H. P. Scholte, geschreven door figuren die vrijwel allen behoorden tot de kringen van het Réveil in Nederland of daarbuiten. Deze brieven werden gevonden in de Scholte Papers, bewaard in Pella in de V.S. Reeds eerder, in de delen drie en vijf van zijn werk, publiceerde dr. Smits tal van stukken uit dit Scholte-archief. Naar hij meedeelt is nu bijna heel de inhoud van het archief in druk verschenen. Bepaalde, nog resterende notulen zullen D.V. worden opgenomen in het zevende deel van de reeks.

Met 28 brieven spant Da Costa in dit nieuwe boek de kroon. Nummer twee is mr. D. graaf van Hogendorp. Nummer drie baron van Zuylen van Nijvelt. En verder zijn er brieven van (alfabetisch): L. W. Bilderdijk, A. Capadose, W. de Clercq, mr. J. W. Gefken, ds. L. G. James, mr. C. M. van der Kemp, V. Koningsberger, W. Messchert. Ieder krijgt een hoofdstuk. In een afzonderlijk hoofdstuk zijn ondergebracht 16 condoleantiebrieven bij het overlijden van mevr. S. M. Scholte-Brandt in 1844 (o.m. van mr. J. J. L. van der Brugghen, mr. H. J. Koenen, ds. J. de Liefde, ds. D. Molenaar). In een volgend hoofdstuk vindt men nog 6 brieven uit het buitenland (o.m. van A. J. L. Galland te Genève).

Maar het boek bevat nog meer. Zonder volledig te zijn, vermeld ik dat de eerste bijlage wordt gevormd door de inhoud van 44 blaadjes uit Scholte's 'vriendenalbum'. Daar zijn gedichten voor Scholte bij van: Kohlbrügge,

Willem Bilderdijk, Capadose, Koenen, Calenbach, Gezelle Meerburg en Louis Bähler. En bijv. ook belangwekkende regels van César Malan, die in okt. 1842 in Scholte's kerk te Utrecht preekte.

'We zouden van ds. H. P. Scholte kunnen zeggen dat hij – hoewel één van de leiders van de Afscheiding van 1834 geworden – in een bepaald tijdvak van zijn leven, ongeveer 1826 tot zijn emigratie in 1847, heeft gestaan op de grens van de geestelijke wereld van Réveil en Afscheiding', zo begint dit boek. We zullen over de opvattingen van Scholte hier niet uitweiden. Maar de aanhoudende correspondentie met allerlei Réveil-figuren tekent hem. Er is vrijwel geen brief waarin niet geschreven wordt over kerkelijke ontwikkelingen. Het is jammer dat we in allerlei gevallen niet weten wat Scholte zelf aan het adres van zijn correspondenten geschreven heeft. De dissertatie van L. Oostendorp over Scholte is ook op dít punt niet sterk. In dit boek van Smits treft men negen brieven van Scholte aan, gericht aan Messchert. Die uit 1833-34 bevatten interessante details.

Dr. Smits heeft zich van zijn taak gekweten op een wijze die diep respect afdwingt. In de Inleiding wordt hier ter oriëntatie een en ander meegedeeld over het Réveil en over Scholte. Maar dan volgen telkens aparte inleidingen, korter of langer, bij ieder hoofdstuk. En meer dan eens wordt ook een afzonderlijke brief van een inleiding voorzien. Bijzonder veel werk is gemaakt van de annotatie bij de brieven. Een schat aan gegevens is daarin bijeengebracht. Omdat de aandacht zich niet tot Nederland kon beperken, moest de auteur zich begeven op een ten dele voor hem nieuw terrein. In zijn woord vooraf zegt hij er o.m. dit van: 'Voor ons waren zowel persoons- als aardrijkskundige namen minder vertrouwd dan die welke voorkomen in eerdere delen: de bewoners van de Alblasserwaard werden die van Brussel, de rivier de Waaal het Meer van Genève...'. Het is duidelijk dat vooral in de zorgvuldige annotatie een enorme hoeveelheid tijd is geïnvesteerd. Heel interessant zijn de brieven van Koningsberger uit Genève. Hij geeft een verslag van zijn belevenissen aan de Ecole de théologie. Wat dr. Smits over kerkelijk Genève naar voren brengt is in 't algemeen volkomen juist. Allerlei zaken zijn nauwkeurig nagetrokken. Mag ik wijzen op enkele punten die in een eventuele volgende druk m.i. beter gewijzigd kunnen worden?

Van Zwitserland (in de besproken tijd) wordt verklaard: 'De grootste protestantse kerken waren verenigd in de Eglise Nationale' (189v). Dit is m.i. een misverstand. Er was

(en is) in Zwitserland geen 'nationale kerk'. In elk kanton van de Eidgenossenschaft was er de 'eigen' kerk of waren er de 'eigen' kerken. De situatie tussen de overwegend protestantse en de overwegend rooms-katholieke kantons was verschillend, maar verschilde ook per kanton. Al hielden de protestantse kerken in de kantons wel contact met elkaar over de grenzen heen, er was géén 'nationale kerk' voor heel Zwitserland. De uitdrukking Eglise nationale was in het gebied van Genève (eeuwenlang een zelfstandige republiek, en pas na de bevrijding van het franse juk in de jaren-1810 toegetreden tot de Eidgenossenschaft) de officiële benaming van de staatskerk in Genève, 'republiek en kanton'. Het 'nationale' element had dus betrekking op het gebied van Genève zelf (en op de positie van de kerk daar).

In de volgende alinea (190) wordt gezegd, dat er 'sedert 1818' in Genève twee afgescheiden gemeenten waren, die van de Bourg-de-Four en die van Malan. Ook hier doet zich een vergissing voor. De enige afgescheiden gemeente was toen die van de Bourg-de-Four. Malan heeft zich pas in 1823 losgemaakt van de nationale kerk van Genève. In dit verband valt ook een onjuistheid in de Inleiding te rectificeren. Daarin wordt gezegd (17) dat de drie (afgescheiden) gemeenten in 1849 werden samengevoegd tot de Eglise libre de Genève. Er zijn toen echter slechts twee van de drie gemeenten tot vereniging gekomen: die van de Pélasserie (eerder: Bourg-de-Four) en die van het Oratoire. De gemeente van Malan is steeds zelfstandig gebleven. Wel zijn er gemeentelieden van Malan overgegaan naar de Evangelische vrije kerk. Het is m.i. ook niet helemaal duidelijk, hoe eerst kan worden verklaard (17) dat in 1834 de Eglise de l'Oratoire werd gesticht, en later kan worden vermeld (190) dat inzake het Oratoire niet kan worden gesproken van een geïnstitueerde gemeente vóór 1848. Maar wat betekenen kleinigheden als deze op het geheel van het boek?

Voor dit zesde deel zijn we dr. Smits bijzonder dankbaar. Het betekent een verrijking van de Réveil- én de Afscheidingsliteratuur. De auteur werkt nu aan het zevende deel, dat over Zuid-Holland gaan zal, de classes Rotterdam en Leiden. We wensen hem gaarne gezondheid en kracht toe om ook dat deel te voltooien!

De illustraties hebben bijna alle betrekking op uitgaven in Genève en Vaud. Het werk is voortreffelijk uitgegeven. Onze complimenten aan de firma J. P. van den Tol!

D. Deddens

In memoriam br. H. van der Tol

Broeders,

Op vrijdagmiddag valt de hamer, na het dank- en smeekebed van de assessor. 'Wel thuis, en hopelijk tot dinsdagmorgen!' is de praesidiale groet. De microfoon-knopjes worden haastig op 'uit' gezet. Je verlangt naar huis. Maar eerst nog heel even met elkaar wat napraten. Het was toch een goede week met elkaar? Hard werken, jazeker, onder grote druk en spanning, maar je mag toch leven, samen leven, met en voor de HERE?

En nu, bij dinsdagmorgen, ontvangt die broedergroet van vrijdag ineens een onverwachte en toch altijd aanwezige dimensie: een groet van feestgangers bij de poorten van Gods paradijs. 'Wel thuis, broeder H. van der Tol.' Zondagmiddag kwám hij Thuis. De Vader stond klaar en begroette hem. Had Vader hem zondagmorgen al niet laten groeten met zijn zegen: 'De HERE dôe zijn aangezicht over u lichten en geve u vrede'? Het was vrede en het bleef vrede, dwars door het sterven heen.

De broers – wij allen en zovelen meer, zijn ontroerd over wat Vader deed: broeder Van der Tol door onze Vader weggenomen uit onze kring, en uit de kring van zijn geliefde vrouw en kinderen. Zó onverwacht, dat het nog onwezenlijk lijkt. En toch, broeders, nemen wij niets terug van die groet 'Wel thuis!' Toch kijken we dankbaar omhoog naar onze Vader in de hemel: 'Ja waarlijk, Vader, u bent Israël goed'. Zijn kind, onze broeder Van der Tol ontving uit genade de grote Thuiskomst.

We kijken terug naar het werkterrein waar onze broeder heeft gearbeid. Op deze aarde, op de hem toegewezen plaatsen. Wat een werklust en werkenergie had God hem gegeven. De roep tot dienstbetoon voor de Heer had Gods Geest heel diep in zijn hart laten doordringen. Zó mocht en kon hij onnoemelijk veel betekenen voor het komende Rijk van Jezus, de gezalfde Koning.

In zijn groot gezin, dat hij altijd als een góds-geschenk wilde typeren – zijn vrouw en elf kinderen – heeft hij de vreugde en de moeite gekend van het samen gaan van de weg van Gods Verbond en van het vóórgaan op die weg. Zal je dan niet op vrijdagmiddag naar huis verlangen? Doet het dan geen pijn, niet te verwoorden pijn bij zijn vrouw en kinderen, als het gezinshuis ineens zo leeg is? Broeder de HERE hore naar onze voorbede die wij zojuist voor deze familie hebben gedaan, opdat de HERE zijn aangezicht over hen doe lichten en hun vrede geve.

Ik noemde zojuist 'de weg van Gods Verbond'. Die weg stond broeder Van der Tol steeds duidelijk voor ogen, ook in al zijn arbeid voor het gereformeerd onderwijs in ons land. De omvang van al die arbeid en het door God gegeven resultaat daar is bijna niet te overzien. Als voorzitter van het Landelijk verband van Gereformeerde Schoolverenigingen en als voorzitter van de Stichting Gereformeerd Pedagogisch Centrum heeft hij tot het laatst toe onnoemelijk veel betekend voor de aanzetten tot gereformeerd onderwijs in ons land, de uitbouw ervan, en al evenzeer het identiteitsbehoud. Ook de oprichting en uitbouw van de Gereformeerde Sociale Academie in Zwolle is, naar de mens gesproken – maar dan wel de mens Góds – voor het grootste deel zijn werk geweest. Van der Tol kende als bijna geen ander onder ons de voetangels en klemmen van de onderwijswetgeving. Hij kende ook de weg naar de Ministeries in Den Haag om via subsidies het gereformeerd onderwijs financieel mogelijk te maken en te houden. De kerken en scholen hadden deze man nodig en God gáf ons deze man.

Ja, ook de kerken. De kerk te Hilversum diende hij als ouderling, vele jaren lang. Ook vorige week nog, al meende hij nu wel het scribaat toch te moeten overdragen. Als ouderling ontving hij dit jaar nu ook de roeping de kerken te dienen op deze generale synode. Allen hebben we mogen meemaken hoe hij zich aan deze nieuwe taak gegeven heeft. Zijn inzicht, zijn schriftuurlijk onderscheidingsvermogen, zijn zakelijke inbreng hebben veel betekend in ons vergaderen. Met name de broeders van commissie IV hebben

Bij de opening van de 13e synodeweek in Heemse werd door de praeses een herdenkingswoord gesproken bij het overlijden van broeder H. van der Tol, afgevaardigde tersynode van de Utrechtse kerken. Gelezen werd Openb. 19 : 1-10; gezongen werd Gezang 22.

851

dat ervaren, en zij in het bijzonder zullen hem nu in hun kring missen.

Deze synodeweek gaan wij de bundel van de Gezangen in ons kerkboek behandelen. Onze arbeid gaat immers door, en ze is niet ijdel in de Here. Aan de voorbereiding van het commissierapport over de Gezangen heeft ook br. Van der Tol zijn aandeel gehad. Die herinnering zal ons deze week op de achtergrond steeds bezighouden. Hoe graag hadden we hem juist bij de afhandeling van deze zaak van de eredienst in ons midden gehad! Ook voor hem zou het een vreugde zijn geweest. Hij beleefde de broederschap en verbondenheid hier ter synode als iets heel fijns. Getuigde hij zelf niet hoezeer het hem getroffen had, toen hij bij zijn 50-jarig jubileum op het bedrijf een oorkonde ontving van de synodeleden? Wat kunnen kleine dingen grote betekenis hebben, en ineens nog groter betekenis krijgen.

Broeders, wij gaan, volgens onze roeping in het heden, vandaag weer aan het werk. Met minder moed dan anders? Of juist met méér moed, omdat we des te meer erbij bepaald zijn door onze God, dat ons werk niet 'diesseitig' gericht is maar ook 'jenseitig'! De psalmen en gezangen voor ons nieuwe kerkboek worden gemaakt voor de kerk van hier en nu, maar ze zijn tegelijk gericht op het uur waarop Gods paradijs opengaat en heel de hemel Christus' heerlijkheid weerkaatst.

Uit de Schrift hebben wij zojuist Openb. 19 : 1-10 gelezen. Daar horen we eerst een Halleluja-koor van bóven, van engelen, en vervolgens een Halleluja-koor van benéden, van mensen Gods. Samen is het een dubbelkoor, die de lof zingt op onze God, waarachtig en rechtvaardig in zijn oordelen over de grote heer, barmhartig en genadig in zijn koningsglorie voor zijn bruid. Nu houden de Gezangen niet op. De nummering is niet bij te houden. 'Enige Gezangen' worden 'Eeuwige Gezangen'.

Dè bruid heeft zich gereedgemaakt. Ze vergat haar bruidstooi niet. Smetteloos fijn linnen. En dat fijne linnen zijn de rechtvaardige daden der heiligen. Dat is te zeggen: de kerk tooit zich voor haar Bruidegom, heel eenvoudig, met haar goede werken. Dat is haar eer: vreugde in God en lust en liefde tot alle goede werken. En van de doden, die in de Here sterven, staat geschreven, dat zij mogen rusten van hun moeiten, omdat hun werken hen navolgen. Met het feestkleed aan tot Gods bruiloft gaan – ook broeder Van der Tol behoorde tot hen die genodigd zijn tot het bruiloftsmaal van het Lam: de convocaties stond reeds op zijn naam, krachtens Gods beloftewoord, verzegeld in de heilige doop.

Broeders, de microfoonknopjes staan weer aan. Wij, levenden, kunnen elkaar weer horen. En bovenal: onze Vader in de hemel hoort ons en hoort de rouwdragende familie, wanneer zijn kinderen vragen om zijn Vaderlijke hulp.

Onze presentie hier betekent: onze God dienen. Van der Tol's absentie betekent evenzeer en nog sterker: onze God dienen.

Dat trooste ons: Gods appèl nominaal kent geen absenten.

Bovenal: Hij Zelf, onze Heiland en Koning, is nooit absent. Hij is bij ons tot aan de voleinding der wereld, zoals Hij ons beloofd heeft.

Dat zij ons genoeg.

C. J. Smelik

Scriba's opgelet! Wij leveren nu twee soorten **DOOPKAARTEN**: nr. 291 = het vertrouwde model 'Ik heb u bij uw naam geroepen...', 13,5 x 19,5 cm; nr. 71 = een nieuw ontwerp 'Want voor u is de belofte...', 12 x 12 cm. Beide kosten f 12,75 per 25 st., excl. verzendkosten. Bel voor meer inlichtingen: 01100-15591. Uitg. Oosterbaan & Le Cointre bv, Postbus 25, 4460 AA Goes.

Sociale zekerheid

Eén van de belangrijke sociaal-politieke vragen van dit moment is hoe de 'sociale zekerheid' in ons land gereorganiseerd moet worden. Het is duidelijk dat er iets veranderen moet. Financiële redenen dringen daartoe, maar uiteraard spelen ook overwegingen over de gewenste ontwikkelingen in de samenleving een rol. Er zijn heel wat mensen die het instrument van de sociale zekerheid zouden willen gebruiken voor een verdergaande individualisering van de maatschappij. En deze mensen lijken de wind mee te hebben.

Het was een goede gedachte van het GSEV, het GMV en de Groen van Prinsterer Stichting een congres te organiseren ter bezinning op de vele vragen die hier liggen. In november 1982 vond het congres plaats; de diverse bijdragen zijn vervolgens in een boekje gepubliceerd.

De uitgave biedt heel wat informatie over de ontwikkeling van het stelsel van sociale zekerheid in ons land (A. L. Souman), over de financiële kant daarvan (K. B. van Popta) en over de EG-richtlijn over gelijke behandeling van mannen en vrouwen (A. J. Schuurman).

A. Kamer vat in een korte bijdrage enkele bijbelse noties over sociale zorg samen. Blijkens het verslag van de bespreking is naar aanleiding daarvan vooral gediscussieerd over de grenzen van de overheidstaak. Begrijpelijk, omdat ds. Kamer zich op dit punt nogal gemakkelijk neerlegde bij de gegroeide praktijk.

GPV-fractiemedewerker M. P. H. van Haften levert in zijn opstel een schets van een ander (beter) fundament voor de sociale ver-

zekeringen. Principiële hoekstenen daarvan zijn de verantwoordelijkheid van de burger (door vrijwillige verzekeringen als aanvulling op een verplichte basisverzekering) en het huwelijk als 'normale' vorm van samenleven. Van Haften levert daarmee een waardevolle bijdrage tot koersbepaling, vooral ook door de politieke nuchterheid van zijn benadering. Curieus en ook leerzaam is het overzicht dat J. P. de Vries geeft van wat gereformeerden de laatste vijftientig jaar over sociale zekerheid hebben gezegd. Er zijn erg krasse dingen gezegd, b.v. over de AOW. Gelegaliseerde diefstal, het begin van de grote boycot, nog erger dan de zogenaamde Winterhulp tijdens de Duitse bezetting, dergelijke typeringen werden gebruikt.

De Vries constateert een te geringe diepgang van de bezinning op de overheidstaak. En verder is de moraal: laten we een beetje voorzichtig zijn met al te grote woorden. Er waren stellig waardevolle elementen in de kritiek op de ontwikkeling van de verzorgingsstaat. Maar we moeten niet te spoedig denken dat we de laatste waarheid over de inrichting van staat en samenleving bezitten.

N.a.v. M. P. H. van Haften e.a., Sociale zekerheid; GSEV-reeks nr. 8, uitg. De Vuurbaak Groningen, 1983; omvang 93 pag., prijs f 12,90.

K. Veling

De Afscheiding te Hattem, met als hoofdfiguur Dominee Brummelkamp, is het decor van de nieuwste roman van Ali C. Drost-Brouwer

Heiltje Maria

Op verantwoorde wijze worden in deze roman feit en fantasie verweven. De lezer raakt geboeid door het meeslepend geschreven verhaal en steekt al lezende veel op over 'het waarom' van de Afscheiding, dit jaar 150 jaar geleden. De schrijfster, geboren in Hattem, heeft o.a. met haar 'Op weg naar morgen' vele lezers aan zich verplicht.

237 pagina's
gebonden f 23,90
paperback f 21,50

Verkrijgbaar in de boekhandel.

OOSTERBAAN & LE COINTRE b.v.
Westwal 45, 4461 CM Goes
tel. 01100-15591

Overgrootvader en Schriftkritiek

In Evangelisch Commentaar schrijft dr A. A. Spijkerboer:

Mijn grootvader Jan Spijkerboer heb ik nooit gekend, maar ik heb wel eens gehoord dat hij maar twee boeken in huis had: de Statenbijbel en De Godvruchtige Avondmaalsganger, en dat hij die grondig placht te lezen. Wat zou deze boerenman, die in zijn hele leven nauwelijks de Veluwe af geweest is, gedacht hebben toen hij van Schriftkritiek hoorde? Ik vermoed dat hij gehuiverd heeft: het was toch ongehoord dat geleerden wilden uitmaken wat er van de verhalen die in de Bijbel verteld worden historisch waar was, en wat niet, en dat de Bijbel voor een groot deel bestond uit stukjes die vrij willekeurig aan elkaar geplakt waren?

Zijn achterkleinzoon doet intussen wel zijn voordeel met die Schriftkritiek. Zeker, wanneer we met de Bijbel bezig zijn hebben we te maken met de tekst zoals die nu voor ons ligt; die tekst is zorgvuldig geredigeerd en niet door een paar bavianen met plakpot en schaar in elkaar geflanst. Maar het is wel van belang om te weten wanneer en hoe die tekst ontstaan is, en het is ook van belang te weten waarom wat historisch waarschijnlijk niet waar is toch verteld wordt. Daar worden je preken echt niet minder van.

Ben ik nu nog eens geestes met mijn overgrootvader? Ik hoop van ganser harte van wel. De Schrift was voor hem *heilige Schrift*, en er zijn ook exegetische verhandelingen die mij het gevoel geven: *hier wordt sectie vericht op een lijk*, hier wordt even verteld hoe het allemaal tot stand gekomen is, en dan kan alles weg, want wij hebben die niet meer nodig. Wanneer ik bezig ben met een deel van de Bijbel dat me niet zoveel zegt, denk ik toch: ook deze getuigen willen iets zeggen over God en de mensen, en ze vonden het

zo belangrijk dat ze het opgeschreven hebben om het aan latere generaties door te geven. Ik wil erachter komen wat ze willen zeggen en dan is de Schrift ook voor mij *heilige Schrift*.

Dr Spijkerboer heeft het over 'getuigen die iets willen zeggen over God en de mensen, en ze vonden het zo belangrijk dat ze het opgeschreven hebben om aan latere generaties door te geven'.

Dát maakt de Schrift voor hem tot heilige Schrift. Maar hij draait de zaak precies om. God spreekt in de Schrift. Ze is geen neerslag van menselijke ervaring, maar product van Goddelijke openbaring.

Belangrijker dan de vraag of hij eensgeestes is met zijn overgrootvader is natuurlijk de vraag of dr Spijkerboer eensgeestes is met Jezus Christus. Wanneer dr Spijkerboer in het vervolg van zijn artikel het pleit voert voor het goed recht van het historisch en kritisch onderzoek van de bijbel, geeft hij de vrijzinnigen een pluim op de hoed: 'Wat zou er gebeurd zijn als de vrijzinnigen nu eens de hervormde kerk uitgezet waren?'.

Nee, dan voelen we ons beter thuis bij prof. dr H. Bavinck die eens geschreven heeft: 'Nooit staan Jezus of zijn apostelen kritisch tegenover de inhoud van het Oude Testament, maar zij aanvaarden dien geheel en zonder voorbehoud. In alle delen, niet alleen in de religieus-ethische uitspraken of in die plaatsen, waarin God zelf spreekt, maar ook in haar historische bestanddelen wordt de Schrift des Ouden Testaments onvoorwaardelijk door hen als waar en goddelijk erkend'.

De overgrootvader van dr Spijkerboer stond kennelijk dicht bij Bavinck dan bij zijn achterkleinzoon.

Werkheiligheid

In Evangelisch Commentaar neemt prof. dr A. S. van der Woude het op tegen mevr. H. Burger die in Hervormd Nederland schreef dat loon in de bijbel niet 'als een vereffening aan het einde van de rit' bedoeld is, maar dat het zou betekenen: 'meedoen met de Vader'. Prof. Van der Woude noemt dit bijbels-theologisch aanvechtbaar en praktisch tot werkeiligheid leidend. Hij schrijft dan:

De opvattingen van Mevrouw Burger roepen nogal wat vragen op. Zij verwijt anderen hun theologie door hun ideologie te stutten, maar of zij zelf vrij is van dit euvel, valt zeer te betwijfelen. In elk geval bevat haar opstel aperte onjuistheden. Niet Melchisedek gaf Abram de tienden, maar andersom: een

priester geeft niet de tienden, maar ontvangt die. De koning van Sodom gebruikte geen 'loze woorden', zoals de schrijfster zegt, maar sluit zich aan bij het oudoosters recht dat overwinnaars hun buit mogen behouden, vgl. Numeri 31 : 25 vv. 1 Samuël 30 : 21 vv.

Even verder lezen we:

Wat Mevrouw Burger doet, is haar eigen ideeën in de bijbeltekst inlezen, zonder naar de historische achtergronden te vragen. Nog erger maakt zij het wanneer zij Hirsch volgt bij haar definitie van loon. Dat het Hebreeuwse woord voor loon met dat voor sluiten te maken zou hebben, is taalkundige prietpraat, nog geheel afgezien van het feit dat het bedoelde woord voor sluiten (*sagar*) altijd afsluiten (bijvoorbeeld van een poort), maar nergens een leegte vullen betekent.

Prof. Van der Woude concludeert dan:

Op geen enkele plaats in het Oude of het Nieuwe Testament is loon 'het goede dat God door ons gedaan wil zien' of 'het meedoen met de Vader'. Loon is in de bijbel steeds na arbeid en/of lijden geschonken loon. Een blik in de concordantie kan ieder daarvan overtuigen. Daarmee verschilt het bijbels begrip loon niet van het gangbare en het onze. Integendeel!

Toch is dit geen loon naar werken. Daarop wordt tenslotte gewezen:

Immers, God overtreft onze gedachte van loon naar werken door te spreken van een vrije genadegave van God voor de arbeiders van het laatste uur (Matt. 20 : 1-16) en de dienstknecht die over weinig getrouw geweest is (Matt. 25 : 21, 23). Hoewel God niet tot loon verplicht is, wanneer wij alles gedaan hebben wat wij moesten doen (Luc. 17 : 7-10), wordt de loongedachte zelf niet uitgeschakeld: 'de houding van het gelovig lijden, strijden en volharden zal over de doodsgrens heen niet zinloos blijken, maar door God worden vervuld en bekroond. Ginds wordt beloond wat hier wordt beleden' (H. Berkhof). Dat is het correctief voor een overspannen theologie der genade, die ons handelen hier niet voldoende ernstig neemt, maar tegelijk voor een *diesseitig* idealisme, dat het zicht op de voleinding verloren heeft.

Mevrouw Burger had er beter aan gedaan de destijds gangbare joodse 'prestatiereligie', waarbij de rechtvaardige een aantal strepen voorheeft op de zondaar, ook wanneer deze zich bekeert, te vergelijken met Jezus' predi-

king, waarbij loon pas aan de orde komt, nadat vergeving is ontvangen. Aan loon van Gods kant gaat niet een opoffering onzerzijds vooraf, maar de heilsdaad van God, die ons binnen zijn lichtkring plaatst, waar wij hebben te wandelen als kinderen van het licht zonder enige ophef, maar zo dat wij onze linkerhand niet laten weten wat de rechter doet. Dat God zo'n vroomheid zal belonen, is geen onbijbelse gedachte, vergelijk Matt. 6 : 4.

Weg met het huwelijk?

Al hebben enkele professoren voorgesteld het huwelijk als rechtsvorm te doen verdwijnen, tegelijk begint zich een kentering af te tekenen bij hen die al langer het huwelijk overbodig vonden. Als voorbeeld daarvan geef ik het volgende uit Hervormd Nederland door:

Anja Meulenbelt in het maandblad *Mensen*: 'De groep die destijds het hardst riep weg met het huwelijk (waaronder ik) bestond achteraf natuurlijk toch voornamelijk uit vrouwen die zich konden veroorloven ongetrouwd zelfstandig een leuk leven te leiden. Wat wij toen niet zagen was dat er heel veel vrouwen zijn die niet die interessante studies of banen hebben en economisch veel afhankelijker zijn. Terwijl het natuurlijk goed mogelijk is dat het voor sommige vrouwen gewoon het beste is wat ze uit het leven kunnen halen. Bovendien hadden we geen alternatief, want de vrouwenbeweging is natuurlijk geen alternatief voor 'n beetje aardig liefdesleven of 'n aardige vriendinnenkring.

We vergaten in die tijd ook dat de klasse een grote rol speelt. Voor heel veel vrouwen uit de arbeidersklasse was 't historisch gezien een stap voorwaarts om juist niet meer naast 't huishouden zwaar werk te doen. En zolang je tegen vrouwen zegt die geen interessant werk kunnen krijgen dat ze sufferds zijn omdat ze thuis blijven zitten ben je eigenlijk heel onderdrukkend bezig. Als je kunt kiezen tussen scholen dweilen of thuis zitten weet ik niet of dat laatste zo stom is.

Ik heb er in ieder geval van geleerd dat het heel erg belangrijk is je bewust te worden van de achtergrond van je normen. Ik heb bijvoorbeeld heel vaak niet gezien dat vrouwen uit de arbeidersklasse een heel goeie reden hebben om achter hun man te staan. Ze zien namelijk hoe hun mannen zich lijfelijk stuk werken, kapot thuiskomen. En dan kan er natuurlijk best veel ruzie en spanning zijn, maar er is ook die onderlinge band van loyaliteit die ik niet zag, omdat ik die band vanuit mijn achtergrond met mannen niet had'.

W. G. de Vries